
УДК 811.161.2.373

Людмила Устенко (м. Київ)

ВІДБИТТЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО АРСЕНАЛУ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША В СУЧАСНІЙ ЛЕКСИКОГРАФІЇ

У статті проаналізовано сучасні фразеологічні словники української мови з погляду кількісного та якісного реєстру фразеологічних одиниць, що трапляються у творчому здобутку Пантелеймона Куліша. Зафіксовано й описано фразеологізми, що не ввійшли до фразеологічних та тлумачних словників. Увагу зосереджено на перспективі укладання Словника фразеологізмів у творах П. Куліша.

Ключові слова: фразеологія, фразеологічна одиниця, лексикографія, фразеологічний, тлумачний словники.

Фразеологічний фонд української мови формувався протягом багатьох століть під впливом різних чинників як внутрішньомовного, так і позамовного характерів. Це зумовило надзвичайну «жанрову» різноманітність і здатність аналізованих виражальних засобів до насичення певними моделями фразеотворення на подальших етапах розвитку. Безпосереднім виявом цього стала стратифікація фразеологічної підсистеми за генезою фразеологізмів, зокрема тривала конкурентна боротьба за різний тип співвідношення розглянутих одиниць народнорозмовного та книжного походження в новій українській літературній мові. Певною мірою ці процеси й на сучасному етапі навряд чи можна вважати до кінця завершеними. Національна фразеографія залишається порівняно молодого галуззю нашої філології, хоч деякі її риси можемо знайти вже в практиці середньовічних словникарів. У новітню добу, у перших граматичних і лексичних кодексах сучасної української літературної мови, фразеологічний матеріал посів чільне місце, проте тільки ХХ ст. стало періодом цілеспрямованого опису фразеології в кодексах різної ваги. Початки української фразеографії закладено в «Кратком малороссийском словаре» О. Павловського, доданого до «Граматики малороссийского наречия» (1818), «Мало-

© Л.Ф. УСТЕНКО, 2012

російських пословицях и поговорках» (1843) В. Смирницького, «Галицьких приповідках і загадках» (1841) Г. Ількевича, «Словаре мало-російських ідиомов» (1861) (уміщений у 3-му томі «Старосветского бандуриста» М. Закревського), «Українських приказках, прислів'ях і такому іншому» (1864) М. Номиса, «Галицько-руських народних приповідках» (1901–1910) І. Франка та деяких інших виданнях. За сучасною класифікацією названі праці розглядають як пареміологічні збірники, у яких широко використано фразеологічні одиниці (далі — ФО) з різним ступенем фразеографічного опрацювання й неоднаковою повнотою опису. У другій половині ХХ ст. виокремлюється в окрему наукову галузь пареміологія. Це знайшло свою реалізацію у випусках збірників прислів'їв, приказок, крилатих висловів тощо («Українські прислів'я та приказки» (1976; 1984); «Шляхами народних приповідок» (1994); «1000 крилатих виразів української літературної мови» (1964) і «Крилаті вислови в українській літературній мові» (1975) А. Коваль та В. Коптілова та ін.). Закріпленню фразеології без пареміологічного матеріалу сприяли тлумачні фразеологічні словники літературної мови (двотомний «Фразеологічний словник української мови» (1984) Г. Удовиченка; одностомний тлумачний «Фразеологічний словник української мови» (1998) В. Ужченка та Д. Ужченка; перекладні фразеологічні словники, зокрема «Російсько-український словник сталих виразів» (2002) І. Виргана та М. Пилинської за ред. М. Наконечного; комбіновані праці М. Коломійця та Є. Регушевського «Словник фразеологічних синонімів» (1988) та «Словник фразеологічних антонімів української мови» (2006) В. Калашника й Ж. Колоїз та ін.).

Найповніше українська фразеологія описана у двотомному «Фразеологічному словнику української мови» (1993, друге видання — 1999), а також у «Словнику фразеологізмів української мови» (2003), який можемо з певним застереженням розглядати як скорочений варіант згаданого академічного двотомника (видання 2003 р. поступається за кількістю фразеографічно опрацьованих одиниць перед своїм попередником). Багато фразеологічних одиниць наведено в «Словнику української мови», який вийшов у світ у 1970–1980 рр. Проте реєстрові одиниці цього кодексу, на думку Н. Неровні, не завжди відповідають засадничим принципам визначення природи ФО: деякі наведені у словнику звороти, кваліфіковані як фразеологізми, насправді не є ними, а містять ознаки авторських образних висловів, інші не позначають назв понять, а виконують роль суджень, серед вокабул трапляються й фразеологізми з неточним визначенням меж одиниць, з неправильним називанням вихідної форми тощо [8: 158].

Усі названі вище сучасні словники цікавлять нас як фразеографічні джерела, що використовують ФО, засвідчені в різножанрових творах П. Куліша. Побіжний аналіз мовотворчості письменника показав, що майстерне використання фразеологічного багатства як народнорозмовного, так і книжного реєстрів стало чи не найвиразнішою прикметою авторського стилю П. Куліша.

У цій статті поставлено за мету дослідити кількісне та якісне фразеографічне опрацювання ФО, дібраних із творчого доробку П. Куліша, у сучасних словниках української мови. Як відомо, творчість письменника протягом тривалого часу не була об'єктом мовознавчих досліджень, оскільки в радянську добу вульгарно-соціологічне літературознавство визначило йому роль протагоніста Т. Шевченка, «провідника буржуазно-націоналістичного крила» Кирило-Мефодіївського товариства й «реакціонера» тощо. За умов такої характеристики реально вивчення Кулішевої творчості крізь призму лінгвістичних методів також припинилося, хоч роль письменника в розбудові нової української літературної мови була першорядною й незаперечною. Досить тільки зауважити, що в сучасній гуманітаристиці утвердилася думка про П. Куліша як автора й реалізатора альтернативного сценарію розвитку нової української літературної мови. Проте навіть за умов вільної культурної й наукової діяльності в окремі роки зламу ХІХ–ХХ ст. українське громадянство «нотуючи його теорії староруської та новоруської мови, рідко бралось за оцінку його великих зусиль, відданих на справу формування українського «високого» стилю» [3: 248]. Вивчення Кулішевого доробку наражалося на напружене сприйняття українськими інтелектуальними колами не тільки в радянську добу. М. Зеров ще наприкінці 1920-х років з приводу неповної рецепції творчості письменника зауважував: «Кілька причин зложилось на те, що Куліш-поет і досі не зайняв належного йому місця в наших літературних оцінках. Одна із них (і, можливо, найголовніша) полягає в різкій окресленості, непримиренності його громадсько-культурної позиції, що раз у раз зачіпала українське громадянство, незмінне перешкоджаючи йому підійти до життєвого набутку письменника з об'єктивною міркою та супокійним настроєм» [3: 247].

У вітчизняному словникарстві ідіостилю П. Куліша описаний частково, навіть у лексикографічних кодексах дорадянської доби творчість письменника подана вибірково, що зумовлено як станом тодішнього загального словникарства, так і початковим етапом авторської лексикографії. Напр., у Грінченковому словнику в ролі джерельної бази подано 16 Кулішевих творів, що вийшли друком від 1850-х до 1900-го р. Проте серед реєстрових одиниць цього лексикографічного видання, на цей момент дослідження, виявлено небагато фразеологізмів, запозичених з ідіостилю письменника. Іншими словами, фразеологічний фонд П. Куліша в «Словарі української мови» лексикографічно описаний не повною мірою. Лексикографічні праці, що з'явилися в другій половині ХХ ст., оминають чи недосконало відбивають багатий фразеологічний арсенал письменника. До таких, напр., належить двотомний «Фразеологічний словник української мови» (1984) Г. Удовиченка, який містить близько 7500 ФО. За словами В. Ужченка та Д. Ужченка, видання «є найповнішим словником національної фразеології для свого часу» [13: 411], а проте в ньому зовсім немає ілюстрацій з творчого доробку П. Куліша.

У «Словнику фразеологічних синонімів» М. Коломійця та Є. Регушевського наведено лише шість ілюстрацій з Кулішевих творів. Напр., **і ціни нема́** «який високо цінується, має велику цінність»: (*Вся [Маруся] в золоті, в шовках. Там одна плахта — павине перо — пар двох волів чумацьких сто́яла, а коралям і ціни нема* [5: 38]); **зна́ти, як свої́ п'ять пучо́к** «дуже добре розумітися у чому-небудь, розбиратися в чомусь»: (*— Низове товариство закликало мене до коша, бо я всі гирла, як свої́ п'ять пучок, знаю* [5: 57; СУМ, VIII: 411]); **не по нутру́** «не подобається»: (*— Ми між людьми будемо жити по-людськи, а кому в нас не по нутру, той нехай іде на Січ* [5: 78]); **убрати́ в шори́** «поставити в залежність»: (*— Козаки самі там [у таборі] пораяються, а нашому брату дають оглоблею по гамалику! — Що ж оце? Дак це нас козаки, мабуть, убрали в шори?* [5: 92]); **зада́ти перцю́** «побити»: (*— А побратим же твої́ де? — спитав Петро. — Побратимові, — каже, — моему тепер доволі діла. Хочемо задати перцю́ городовій старшині, так шатається тепер по всіх усюдах* [5: 96]); **форту́на послужі́ла** «поталанило комусь»: (*— Той же зоставсь ув убожестві, а йому́ фортуна на війні послужила, у старшину, у значне козацтво ускочив* [5: 105]). Саме з таким прикладом-ілюстрацією ФО **форту́на послужі́ла** подана й у Словнику української мови [9, VII: 343]. Цікаво, що лише дві з названих ФО проілюстровані прикладами з творів П. Куліша у СФУМі: зворот **і ціни нема́** супроводить наведена цитата [10: 430], а фразеологізм **форту́на послужі́ла** витлумачено на прикладі іншого речення: (*— Не послужила фортуна горопасі. Тільки стялись на шаблях, зараз так і положив його вражий кармазин* [10: 215]). У СФУМі зафіксовано ФО **по нутру́** «подобатися, відповідати чийм-небудь бажанням, смакам і т. ін.», яка супроводжується іншою цитатою з твору П. Куліша: (*— А більш, — каже [кобзар], — мені не по нутру́ ота мізерна пиха, що розвелась усюди по Гетьманщині. Почали значні козаки жити на лядський кшталт із великої розкоші* [10: 443]). Як бачимо, укладачі СФУМу подають цей фразеологізм у стверджувальній формі, бо, на їхню думку, вислів **по нутру́**, ужитий із часткою **-не**, не має додаткового семантичного навантаження, оскільки згадана частка — це тільки заперечення.

Якщо «Словник фразеологічних синонімів» М. Коломійця та Є. Регушевського за допомогою прикладу: (*Козаки самі там [у таборі] пораяються, а нашому брату дають оглоблею по гамалику! — Що ж оце? Дак це нас козаки, мабуть, убрали в шори?* [5: 92]) пояснює ФО **убрати́ в шори́**, то СФУМ у цьому ж таки реченні виокремлює для тлумачення фразеологізм **да́ти по гамалику́** «побити кого-небудь» [10: 188]. Жоден із сучасних словників не наводить цей приклад-ілюстрацію з метою пояснення ФО **наш брат** «ми; такий, як ми; подібний до нас» [див. 10: 37; 2: 60; 9, V: 239; 4: 199; 12: 12].

Значно більше ілюстративного матеріалу, дібраного з творів П. Куліша, подано до реєстрових одиниць в однотомному тлумачному «Фразеологічному словнику української мови» (1998) В. Ужченка та Д. Ужченка, який містить близько 2500 найуживаніших фразеологізмів

сучасної української літературної мови. Автори наводять двадцять один приклад із цитатами з Кулішевого доробку, здебільшого розмовного й просторічного походження, з них — дев'ятнадцять з історичного роману «Чорна рада», по одному прикладу — з оповідання «Мартин Гак» та з поеми «Маруся Богуславка». У згаданому словнику шість речестрових одиниць (**полагати боки** «побити когось», **капуста́на (куряча і т. ін.) голова́** «некмітлива, нерозторопна, неуважна людина», **не пара** «неоднаковий; не підходить до пари», **розм'якло (пом'яшало) серце в ко́го** «хто-небудь розчулився, став добрим, лагідним», **відважити со́лі** «відповісти уїдливо, грубо», **покидати білий (цей, сей) світ** «помирати») супроводять такі самі ілюстрації, як і в аналогічних вокабулах СФУМу, хоча до ФО **покидати білий (цей, сей) світ, капуста́на (куряча і т. ін.) голова́, розм'якло (пом'яшало) серце в ко́го** в словнику В. Ужченка та Д. Ужченка наведені значно довші цитати: (— *Я вже, братику, — обернувся Кирило Тур ізнов до Петра, — покидав зовсім сей світ...*[10: 534]; — *Я вже, братику, — обернувся Кирило Тур ізнов до Петра, — покидав зовсім сей світ...уже був і ногу поставив на поріг, щоб іти в далеку дорогу* [12: 165]; — *Ми плачемо. А Кирило Тур тоді: «Не плачте, курячі голови! Вам треба радуватись, а не плакати:* [10: 157]; — *Ми плачемо. А Кирило Тур тоді: «Не плачте, курячі голови! Вам треба радуватись, а не плакати: не в Гадяч я одвезу вас, а в Хмарище»* [12: 31]; *Покинувши дочці своє поранне [порання] коло печі, сіла сердешна мати кінець столу да так же то гірко почала плакати, що й старе запорозьке серце трохи пом'яшало* [12: 168]; *Сіла сердешна мати кінець столу да так же то гірко почала плакати, що й старе запорозьке серце трохи пом'яшало* [10: 640]). ФО **відважити со́лі** у СФУМі ілюструється, навпаки, цитатою за обсягом довшою: (*А Черевань: — Здається, Сомко налаяв Іванця свинею, чи що? — Не свинею, а собакою, да... ще не на самоті... — Га-га-га! — засміявся Черевань. — Одважив со́лі добре! — каже Божий Чоловік, — да зробив негаразд* [10: 96–97]; — *Га-га-га! — засміявся Черевань. — Одважив со́лі добре! — каже Божий Чоловік, — да зробив негаразд* [12: 171]). Вибрані зі словника В. Ужченка та Д. Ужченка ФО **[і, аж] землі ва́жко** «дуже багато»; **нагадати ко́зі смерть** «примусити кого-небудь згадати те, що для нього дуже важливе й болюче, а всім іншим уже набридло», **довести до сліз ко́го** «змусити плакати кого-небудь, викликати плач у когось»; **виходити з хлі́бом-сі́ллю до ко́гось** «урочисто зустрічати кого-небудь», **гордува́ти хлі́бом-сі́ллю чи́м, чи́єю** «не бажати підтримувати дружні стосунки» не зафіксовані у СФУМі. Ці звороти супроводять такі цитати з творів П. Куліша: (— *Хотіли слобонити [звільнити] рідну сторону від напасників, а розплодили таких драпік, що аж землі важко під ними* [12: 56]; — *Ну що ти з сими бабами чинитимеш? І поранне покинули! Уже правда, що тільки нагадай ко́зі смерть! Що ж! Хіба мені самому пекти млинці для пана отамана?* [12: 72]; — *Мамо, сестро! Годі вам не знать чого убиватись! Хіба ви не знаєте жартів запорозьких? Наш брат і жартує так по-ведмежи, що іншого й до сліз доведе* [12: 175]; —

*Чи давно ж ми були в вас із батьком Хмельницьким? Тоді ви з **хлібом-сіллю** виходили до нас назустріч, з плачем і радістю нас привітали... [12: 191]; — Хіба ми не тії ж козаки? — підхопила громада, позакладавши із зневагою руки за пояси. — Хто жив із нами запанібрата, дак тепер **гордує** нашим **хлібом-сіллю!** [12: 191]).*

Перекладний «Російсько-український словник сталих виразів» І. Виргана та М. Пилинської (2000) подає п'ятдесят один приклад з творчого доробку П. Куліша. У цій праці з арсеналу П. Куліша поряд з народнорозмовними фразеологізмами, напр., у **голові клоччя** «нерозумна людина»: (*Мені намороки забито киями, а в вас, мабуть, ізроду в **голові клоччя*** [2: 215]), автори подають також цитати, що ілюструють ФО високого стилю, книжного або гібридного — книжно-народнорозмовного — походження, напр., **чолóm бїти** «просити кого-небудь про щось»: (*Шапки скиньте перед дідом, **чолóm йому бийте*** [2: 42]), **визівнути дұха** «померти, загинути»: (*Бити коло стовпа киями поти, поки і **дұха визівнув***) [2: 292]. До видання залучено не тільки ілюстративний матеріал з хрестоматійного роману «Чорна рада», а й з поетичних творів П. Куліша («Національний ідеал»), із перекладного доробку Майстра (переклади Байрона). У Словнику І. Виргана та М. Пилинської виявлено небагато ілюстрацій до реєстрових одиниць, що збігаються з відповідним матеріалом СФУМу. Напр., **держати перёд** «іти попереду»: (*Мати з дочкою сіли в ридван, а Черевань не покидав таки козакування [козакування] — поїхав на прощу верхи. Шрам із ним **держав перед** того поїзду*) [10: 191–192]; (*Шрам із ним [Череванем] **держав перед** того поїзду*) [2: 141].

«Словник фразеологічних антонімів української мови» В. Калашника та Ж. Колоїз наводить десять цитат-ілюстрацій з творів П. Куліша до ФО, зафіксованих у його ідіостилі. Більшість із них супроводять ті самі приклади, що й у СФУМі. Напр., **гладити за шерстю** «догоджати кому-небудь»: (*Утремо ми запорожцям носа, як колись візьме наша, а тепер поки що треба **гладити за шерстю*** [4: 74; СФУМ: 148]); **танцювати під дұдку** «діяти під впливом когось»: (*А незабаром почав [Юрко] верховодити всіма парубками в селі; всі вони **танцювали під його дұдку*** [4: 171; 10: 707]); **пливти, куди вода несé** «підкорятися обставинам, діяти пасивно»: (*— Ні порадою, ні силою не переможеш нашого товариства. **Лучче пливти, куди вода несé*** [4: 237; 10: 520]).

Академічний «Словник української мови» в 11-ти томах (1970–1980) містить приблизно 134000 реєстрових статей, витлумачує й велику кількість ФО, подаючи приклади їхнього вживання в різних контекстах. За нашими підрахунками, у СУМі наведено 146 зворотів, що ґрунтуються на цитатах з творів П. Куліша: СУМ, V — 11 зворотів; СУМ, VI — 13 зворотів; СУМ, VII — 15 зворотів; СУМ, VIII — 18 зворотів; СУМ, IX — 48 зворотів; СУМ, X — 41 зворот. Серед одиниць, дібраних з мовотворчості письменника, велику частину становить народнорозмовна фразеологія, що подекуди має зневажливе, вульгарне забарвлення. Напр., ФО **покривити губу** «зробити гримасу, що виражає

незадоволення, презирство, насмішку і т. ін.»: (— *Ова!* — *гукнув тут на всю світлицю Кирило Тур, показавшись у дверях. Увійшов у хату, не знімаючи шлика, узявсь у боки да й дивиться на Шрама, покрививши губу* [9, VII: 47]); **прегіркий п'яниця** «той, хто дуже багато п'є, пиячить»: (*Був собі колись якийсь-то циган, та такий же то прегіркий п'яниця, що й не приведи господи! Чи є у його яка копійчина, так і несе її у шинк, чи яка жупанина — він і її туди ж пре!* [9, VII: 526]); **промочити гортань** «випити (переважно про спиртні напої)»: (— *Потривай, пане гетьмане, розкажу все...; дай перше промочити гортань* [9, VIII: 238]); **розвішати уші** «довіриливо слухати що-небудь, забуваючи про все інше»: (— *І тобі отсе, запорожцеві,.. не сором признатись? — каже Шрам, бо й він, старий, розвішав уші, як поніс той свої баяндраси*) [9 VIII: 636]); **розпустити морду** «поводити себе гордовито, пихато»: (*Чого се розпустив морду, як халяву? Та се не Січ: тут тобі гетьман не свій брат* [9, VIII: 783]).

У СУМі, серед ФО, дібраних з Кулішевих творів, трапляються й книжні звороти, напр., церковнослов'янськи **суєта суєт** «те, що не має ніякого значення, цінності; марнота марнот»: (*Усяке багатство, усяка слава — усе воно суєта суєт: і шабля, й булава з бунчуком.. поляжуть колись поруч із мертвими кістками*) [9, IX: 829]); **покриє вічна тьма** «про небуття, що настане після смерті»: (*Як зникну і мене покриє вічна тьма, Заплач* [9, X: 348]).

Проте в СУМі можна виявити багато ФО поза реєстром, серед прикладів-ілюстрацій, зокрема в цитатах з творів П. Куліша, використаних для тлумачень реєстрових слів «**промантачити**», «**стогнати**» знайдено такі фразеологізми: **спустити з рук** «позбутися кого-небудь, чого-небудь»: (— *Ні, не против [достатки] я, не прогайнував, не промантачив, не проциндрив без пуття; усе спустив з рук, аби б тільки як-небудь прикрити ваші злидні* [9, VIII: 222]); **аж зуби зціпив** «стримуючи свої почуття, бажання, напруживши всі сили»: (*Кирило Тур аж зуби зціпив, щоб не стогнати, як почали оддирати її [сорочку] од тіла*) [9, IX: 723].

Усі наведені ФО поповнили фразеологічний фонд нової української літературної мови. Проте не тільки в живомовній практиці, а й у текстах художньої літератури можна виявити багато фразеологізмів, що не зазнали кодифікації на сучасному етапі розвитку. Відомо, що «фразеографія жорстко залежить від ступеня розробки загальної фразеологічної теорії, від конкретних досліджень запасу літературної, арельної, субстандартної ідіоматики, зіставно-типологічних студій» [13: 429]. Крім того, вона безпосередньо залежить від стану авторської лексикографії в певній філологічній школі. Якщо врахувати, що в період активного створення загальнономовних словників ідіюстиль П. Куліша перебував поза центром уваги лексикографів, то й не дивно, що його фразеологія недостатньо вивчена, а через це й не зафіксована в повному обсязі в словниках. Скажімо, не вдалося виявити в лексикографічних кодексах ФО, широко вживані в епістолярній спадщині Майстра. Напр., ФО **лебедіне перо** «талановито, бездоганно зроблена справа»:

(Як надрукувати саму баладу, скажуть: **лебедине перо** в пана Кузьменка; якже все понадрукувати, — скажуть: *індиче!*) [1: 161]; **попутний вітер** «гарні обставини, життя без перешкод»: (*Тим то й щасливі ми, поки несе нас по морю попутний вітер*) [1: 118].

У досліджуваних прозових текстах П. Куліша також засвідчено одиниці, що не зафіксовані в сучасних фразеологічних словниках, напр., **добувати замки** «досягати бажаного»: (*Швиденько ви добуваєте зі своїм сином замки!*) [6: 23]; **лизати полумиски** «догоджати комусь, принижуючись перед кимось»: (*— Да чого доброго й ждати од такого, що полизав лядських полумисків? — каже Шрам. — Уже коли ти був раз Золотаревським, то Золотаренком ізнов не будеш!*) [6: 110]; **провонятися бабою** «бути бабієм»: (*І так братчики трохи не прогнали з куреня, що провонявсь бабою*) [6: 108]). Звичайно, стосовно фразеологічного статусу наведених зворотів може точитися дискусія, адже для введення їх до фразеологічного фонду літературної мови мають бути вагомні підстави: тривале вживання не тільки у творчості інших письменників, а й у літературній мові загалом; зникнення відчуття «шлейфу okazіональності» тощо. Проте два останні приклади (**лизати полумиски, провонятися бабою**) містять у собі всі ознаки фразеологізмів, заперечити їхній фразеологічний статус складно, хоч вони виразно стилістично марковані. У першому звороті (**добувати замки**) ще можна виявити певні ознаки okazіональності, проте, на нашу думку, вони не відіграють провідної ролі у сприйнятті цієї одиниці.

Сучасна українська лексикографія кодифікує чимало ФО, що функціонують у творчості П. Куліша. Проте повною мірою фразеологічний арсенал письменника лексикографічно ще не описаний, розв'язати цю проблему могло б укладання Словника фразеологізмів у творах П. Куліша. Ця праця сприятиме не тільки залученню до активного шару літературної мови нових ФО, уживаних у Кулішовому ідіостилі, а й стане важливим етапом у вивченні історії формування фразеологічного фонду нової української літературної мови.

1. Вибрані листи Пантелеймона Куліша українською мовою писані. — США: Редакція Юрія Луцького / [Передмова Ю. Шевельова]. — Нью-Йорк, Торонто: Українська вільна академія наук у США, 1984. — 324 с.
2. *Вирган І.О., Пилинська М.І.* Російсько-український словник сталих виразів / За ред. М. Ф. Наконечного. — Х.: Прапор, 2000. — 864 с.
3. *Зеров М.* Нариси з новітнього українського письменства // Зеров М. Твори в двох томах. — Т. 2. — К.: Дніпро, 1990. — С. 246–567.
4. *Калашник В. С., Колоїз Ж. В.* Словник фразеологічних антонімів української мови. — К.: Довіра, 2006. — 284 с.
5. *Коломієць М. П., Регушевський Є. С.* Словник фразеологічних синонімів. — К.: Рад. шк., 1988 — 200 с.
6. *Куліш П. О.* Твори / П. О. Куліш: в 2 т. — К.: Дніпро, 1989. — Т. 2. — 586 с.
7. *Муромцева І.П.* Куліш як оновлювач і творець української літературної мови // З історії української літературної мови, — Харків, 2008. — С. 97 — 104.
8. *Неровня Н.* З історії української фразеології і фразеографії та їх сучасні проблеми // Українське мовознавство / Міжвідомчий науковий збірник. Вип. 38 — К.: 2008. — С. 152 — 159.

9. Словник української мови: В 11 т. — К.: Наук. думка. 1970–1980. — Т. 1–11.
10. Словник фразеологізмів української мови : [укл.: В. М. Білоноженко та ін.]. — К.: Наук. думка. 2008. — 1097 с.
11. *Удовиченко Г. М.* Фразеологічний словник української мови: В 2 т. — К.: Вища шк., 1984.
12. *Ужченко В. Д., Ужченко Д. В.* Фразеологічний словник української мови. — К.: Освіта, 1998. — 224 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу до словника : http://Frazeol_slovnyk_ukr_movy_Uzhchenky_1998_OCR.
13. *Ужченко В., Ужченко Д.* Фразеологія сучасної української мови. — К.: Знання, 2007. — 494 с.

Lyudmyla Ustenko (Kyiv)

REFLECTION OF PANTELEIMON
KULISH'S PHRASEOLOGICAL ARSENAL
IN MODERN LEXICOGRAPHY

Modern phraseological dictionaries of Ukrainian language are analysed in the article from the point of view of quantitative and quantitative word-list of phraseological units, which occur in the creative work of P.Kulich. Phrases, which were not included in phraseological and explanatory dictionaries, were fixed and described there. Attention is concentrated on the perspective of compiling of a phrase-book in the works of P.Kulich.

Key words: phraseology, phraseological unit, lexicography, phraseological and explanatory dictionary.

Мовна мозаїка

ХТО ВОНИ: ДАНЦІ, ДАНІЙЦІ ЧИ ДАТЧАНИ?

Сьогодні можна почути три назви жителів (народу) Данії: **данці, данійці та датчани**. А яка з них правильна? Не відповідає усталеним зразкам українського словотворення назва **датчани**, вона з'явилася в усному і писемному вжитку українців під впливом російської мови. Перші дві назви жителів утворені правильно, за допомогою суфікса **-ець** (у формі однини), у множині він має варіант **-ц'**. Але в словах **данець, данці** цей суфікс приєднаний до усиченої основи **Дан-**, а в словах **данієць, данійці** — до неусиченої основи **Даній-**. Здебільшого, утворюючи назву жителя країни чи міста, використовують якийсь один із зазначених способів поєднання з твірною основою: або з усиченою (пор.: **Іспанія — іспанець, Португалія — португалець, Норвегія — норвежець**), або з неусиченою (пор.: **Італія — італієць, Англія — англієць, Бельгія — бельгієць**). На означення жителів Данії, як бачимо, в українській літературній мові є дві можливі назви. Давніші орфографічні словники подавали лише назву **данець** і його форму множини **данці**, новіші орфографічні словники фіксують назви **данець, данці та данієць, данійці**. Ширше вживаними є назви **данець, данці**, тому їх і рекомендує до вжитку.

Катерина Городенська